

Kaniş'ten Anisa'ya: Kültepe'den Hellenistik Dönem Bölge Arkeolojisine Yeni Katkılar

From Kanish to Anisa: New Contributions to Hellenistic Regional Archaeology from Kültepe

Burcu TÜYSÜZ* – Fikri KULAKOĞLU**

Öz

Kültepe, günümüz Orta Anadolu Bölgesi'nin iç kesimlerinde, Kayseri ilinin 21 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Erken Tunç Çağı'nın ilk safhasından Roma Dönemi'nin sonuna kadar oldukça uzun bir yerleşime sahip olan Kültepe çoğunlukla Tunç Çağı olmak üzere Demir Çağı verileri ile de tanınmaktadır. Hellenistik ve Roma Dönemlerine ait arkeolojik verileri ise Prof. Dr. Tahsin Özgüç zamanında yapılan ilk dönem kazılarında itibaren gelmeye başlasa da söz konusu dönemler üzerinde fazla çalışma yapılmamıştır. Sadece Hellenistik Roma Dönemlerinde de höyüğün yerleşim gördüğüne dair genel bir çerçeve çizilerek bu dönemler höyük stratigrafisinde yerini almıştır. Ancak Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu başkanlığında başlanan yeni dönem kazalarıyla birlikte hem Tepe'nin hem de kısmen nekropolis olarak kullanılan Karum stratigrafisinin tamamlanabilmesi için Hellenistik–Roma Dönemi tabakalarının ve buluntularının detaylı incelenmesi, böylelikle Klasik Dönem Kültepe'sinin daha net anlaşılması gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda bir yandan ilk dönem kazılarının buluntuları incelenirken bir yandan da höyükte kazılara başlanmıştır. Bu çalışmada, Kültepe'nin yerleşim gördüğü tüm dönemlere kısaca değinilmiş, ardından 2006 yılında başlayan yeni dönem kazaları ile birlikte Hellenistik Dönem'e yönelik yapılan arkeolojik çalışmalar genel hatları ile ele alınmış ve çalışmalar sonucunda elde edilen veriler özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültepe, Anisa, Kapadokya Bölgesi, Hellenistik Dönem

Abstract

Kültepe is located in the inner parts of today's Central Anatolia Region, 21 km northeast of Kayseri province. Having a long history of settlement from the first phase of the Early Bronze Age to the end of the Roman Period, Kültepe is known mostly for its Bronze Age and Iron Age data. Although archaeological data from the Hellenistic and Roman Periods started to be revealed since the first-period excavations carried out by Prof. Dr. Tahsin Özgüç, not much work has been done on the periods in question. Only a general framework has been drawn that the mound was inhabited in the Hellenistic Roman Periods, and these periods have taken their place in the mound stratigraphy. However, with the new period excavations starting under the guidance of Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu, a detailed examination of the Hellenistic–Roman Period layers and finds came to the fore to complete the stratigraphy of both the Hill and Karum where partially used as a necropolis for a clearer understanding of the Classical Period Kültepe. In this direction, while the findings of the first-period excavations were being examined, excavations began in the mound. This study briefly summarizes all the periods in which Kültepe was inhabited, then discusses in general terms the archaeological studies carried out about the Hellenistic Period along with the new period excavations starting in 2006 and sums up the data obtained as a result of the studies.

Key Words: Kültepe, Anisa, Cappadocia Region, Hellenistic Period

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen–Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Nevşehir.

0000-0003-3935-6373 | burcutuysuz@nevsehir.edu.tr

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih–Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya Ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Ankara.

0000-0002-8163-1378 | kulakoglu@ankara.edu.tr

Kültepe, Kayseri il merkezinin 21 km kuzeydoğusunda, Karahöyük köyü sınırları içinde, Kızılırmak kavisinin 16 km güneyinde bulunmaktadır (Fig. 1)¹. Erciyes Dağı'nın eteğinde kurulan yerleşim, Karasu'ya karışıp Kızılırmak'a dökülen Sarımsaklı Deresi'nin alüvyon birikintileri ile zenginleşmiş, bereketli bir ova üzerinde yer almaktadır².

Fig. 1. Kültepe'nin Konumu (Kültepe Kazı Arşivi)

Çoğunlukla Tunç Çağları ve özellikle de Asur Ticaret Kolonileri Çağı (bundan sonra Koloni Çağı) iyi bilinen Kültepe, adını günümüzden 4000 yıl öncesine tarihlenen Koloni Çağı'na ait yerleşimi ile duyurmuştur. Kültepe, MÖ 2. Binyıl'ın başlarında Kaniş ismiyle hem Mezopotamya ile Anadolu arasında kurulan ticaret ağının başşehri hem de bu ticaret ağı sayesinde Asurlu tüccarların getirdiği çivi yazısının Anadolu'da ilk kez kullanıldığı yer olarak ün kazanmıştır³.

Kültepe, höyük-yukarı şehir ve aşağı şehir-Karum olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır (Fig. 2). Hemen hemen bir daire biçimindeki höyüğün çapı, yaklaşık 550 m, yüksekliği 21 m'dir⁴. Aşağı şehir ise yaklaşık olarak 2.5 km çapındadır. Bu yerleşim höyüğü, kuzey, doğu ve güney yönlerden, bir hilal biçiminde çevrelemektedir⁵.

Kültepe'nin keşif hikâyesi dünyanın çeşitli müzelerine dağılan, Kültepe'nin geçmişi hakkında bilgileri içinde barındıran, yazılı belgelerin 1800'lü yıllarda okunması ile başlamıştır. Bu kapsamda okunan ilk belge Anisa Levhası'dır. Bu levha 1880 yılında, Konstantinopolisli antikacı Serope Markar Ali Shan tarafından Berlin Müzesi'ne satılmıştır. E. Curtius, geliş yerini bilmediği levhayı, hemen o yıl okumuş ve bilim dünyasına tanıtmıştır⁶. Curtius, levhada adı geçen Anisa şehrini, metnin sonunda yer alan Astarte tapınağından yola çıkarak, Kuzey Suriye'ye lokalize etmiştir. Cumont'tan öğrenilen bilgilere göre, 1884 yılında levhanın geliş yerini aydınlatmak üzere J. H. Mordtmann tarafından ikinci bir çalışma

¹ Çalışmada kullanılan tüm görseller Kültepe kazı arşivine aittir.

² Kulakoğlu 2010, 40.

³ Kulakoğlu 2012, 212.

⁴ Kulakoğlu 2012, 208.

⁵ Kulakoğlu 2018, 56.

⁶ Curtius 1880, 646-651.

yapılmıştır⁷. Mordtmann, Berlin Müzesi kayıtlarından aldığı bilgiler ışığında levhanın Anadolu'dan Gemerek yakınlarında Cesarea ve Sebasteia arasında bulunan Kul Tepe isimli bir şehirden geldiğini yazmıştır. Böylelikle bilim dünyası, 1884 yılında Cesarea ve Sebasteia arasında bulunan Kul Tepe'den ve Kul Tepe'nin MÖ 2. yüzyılın 2. yarısında Anisa adında bir yerleşim olduğundan haberdar olmuştur.

Fig. 2. Kültepe, Höyük ve Aşağı Şehir (Kültepe Kazı Arşivi)

Ancak Kültepe'nin tam olarak keşfedilmesi ve arkeoloji dünyasında ün kazanması MÖ 2. Binyıl'a ait çivi yazılı tabletlerin okunması ve tabletlerde adı geçen Kaniş şehrinin yerinin belirlenmeye çalışılması ile mümkün olmuştur⁸. Bu anlamda ilk önemli çalışma 1881 yılında British Museum uzmanlarından Th. G. Pinches tarafından yapılmıştır. Pinches Kapadokya'dan gelen ve yine Serope Markar Ali Shan'dan satın alınan, benzer bir örneği Paris Bibliotheque Nationale'de bulunan çivi yazılı tableti yayınlamış ve bunları "Kapadokyalı" olarak isimlendirmiştir⁹. Zamanla, Avrupa'da bu tabletlerin sayısı artmış ve bu tabletler dikkatleri üzerlerine çekmiştir. 1983 yılından itibaren bilim adamları ve seyyahlar, Kapadokya Bölgesi çıkışlı olduğu anlaşılan bu tabletlerin nereden geldiğini araştırmak için Kayseri'ye gelmiş, bazıları Kültepe'ye ulaşmış ve burada tablet bulmak için kazı çalışmaları yapmış fakat başarısız olmuşlardır¹⁰. Son olarak 1925 yılında B. Hrozný, Kültepe'ye tablet aramak için gelmiş ve Karum'da yaptığı kazılarda birçok tablet bulmuştur.

⁷ Cumont 1932.

⁸ Özgüç 2005, 6–8; Emre 2009; Emre 2010.

⁹ Pinches 1881a; 1881b.

¹⁰ Kulakoğlu 2018, 57.

Aynı zamanda köylülerden de çok sayıda tablet toplamıştır. Hrozny'nin yaptığı bu çalışmalarla tabletlerde adı geçen Kaniş şehrinin Kültepe olduğu kesinlik kazanmış ve Kaniş'in lokalizasyon sorunu çözülmüştür. Böylelikle MÖ 3. ve 2. Binyıl'da adı Kaniş olarak geçen Kültepe arkeoloji literatüründe yerini almıştır¹¹.

Tüm bu çalışmaları yakından takip eden F. Cumont Kültepe'nin keşfinin ardından, 1932 yılında Anisa Levhası'nı yeniden değerlendirilmiştir. Cumont, levhanın geliş yeri ile (Gemerek yakınlarında Cesarea ve Sebasteia arasında bulunan Kul Tepe isimli bir şehir) Kültepe'nin Sivas (Sebasteia) ve Kayseri (Cesarea) arasındaki konumunu dikkate alarak, Anisa'nın lokalizasyonu ile ilgili öneride bulunmuş ve ilk kez Kaniş ile Anisa arasındaki bağlantıyı yapmıştır¹². Bu bağlantıyı yaparken Hrozny'den aldığı "*Hellenistik Dönem tabakasına ait buluntu yoğunluğu*" bilgisini de ekleyerek Kültepe'nin Hellenistik Dönem'de Anisa şehri için kuvvetli bir aday olduğunu belirtmiştir. İlerleyen yıllarda H. G. Güterbock tarafından da Kaniş – Nesha – Anisa arasındaki bağlantıya dikkat çekilmiş ve yazar Anisa kentini Kültepe'ye lokalize etmiştir¹³. Bugün bu bilgi kabul görmekte olup Hellenistik Dönem Kültepe'si atlas ve haritalarda Anisa olarak geçmektedir¹⁴.

Kültepe'de ilk bilimsel kazılar ise günümüzden 75 yıl önce, 1948 yılında Prof. Dr. Tahsin Özgüç başkanlığında başlamış ve 2005 yılına kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Bu çalışmaların ağırlık noktasını Koloni Çağı'na ait kültür katları oluşturmuştur. Çivi yazılı tabletlerin kontektlerini tespit etmek, yazıldıkları zaman dilimini ve stratigrafileri ile Kaniş şehrinin karakterini aydınlatmak ilk dönem kazılarının amacı olmuştur. 2006 yılından itibaren de Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu başkanlığında yeni dönem kazıları başlamıştır. Halen devam etmekte olan yeni dönem kazılarında, ilk dönem kazılarının amacının yanı sıra höyüğün tam stratigrafisinin belirlenebilmesi için daha erken (ETÇ–Kalkolitik) ve daha geç (Hellenistik – Roma) tabakaların araştırılması da gündeme gelmiş ve bu yönde de çalışmalar başlatılmıştır.

Höyükte günümüze kadar yapılan çalışmalarda, beş farklı çağa ait 18 yapı katı saptanmıştır. Tabakalanmanın sıra düzeninde en erken evre olan 18. yapı katı Erken Tunç Çağı'nın ilk safhasına aittir¹⁵. Henüz sınırlı bir alanda araştırılan bu katta, dönemin aydınlatılmasına katkı sağlayacak eserler ele geçmiştir. 17–14. yapı katları Erken Tunç Çağı II dönemini temsil etmektedir. Bu tabakalarda Kültepe'nin farklı bölgelerle ilişki içerisinde olduğunu kanıtlayan, Güney Batı Anadolu, Mezopotamya ve Suriye kökenli eserler tespit edilmiştir. 13–11. yapı katları ise Erken Tunç Çağı III dönemine aittir. Bu yapı katlarının her birinde, plan ve özellikleri ile Anadolu'da benzeri olmayan, üç büyük anıtsal bina keşfedilmiştir. Bu tabakalarda hem Suriye'den hem de Batı Anadolu'dan ithal edilmiş seramiklerle karşılaşmıştır¹⁶.

Höyükteki 10.–6. yapı katları Koloni Çağı'nı ve onu hazırlayan geçiş dönemlerini temsil etmektedir. Bu çağın 8. ve 7. yapı katlarında idari karakterli anıtsal binalar tespit edilmiştir. Bunlar Güney Teras Sarayı, Warşama Sarayı ve Warşama Sarayı'nın altındaki Eski Saray'dır¹⁷. Bu çağ aynı zamanda Asurlu tüccarların Anadolu'nun doğal kaynaklarından yararlanarak, ticaret yapmak için Asur'dan Kaniş'e gelmeye başladıkları dönemdir. Bu dönemde Anadolu ile

---

¹¹ Hrozny 1927.

¹² Cumont 1932, 135–136.

¹³ Güterbock 1956.

¹⁴ Bizans Dönemi haritaları için bkz. Hild – Restle 1981, 193; Yunan ve Roma atlası için bkz. Mitford 2000, 986; İnanca ansiklopedisi için bkz.

¹⁵ Özgüç 1999; Özgüç 2005; Kulakoğlu 2018.

¹⁶ Kulakoğlu 2018, 58–60.

¹⁷ Özgüç 1999.

Mezopotamya arasında kuvvetli ve sistematik bir ticaret ağı kurulmuş, bu ağın Anadolu'daki merkezi Kaniş olmuştur. Temel olarak maden ve tekstil ticareti üzerine kurulu sistemde Anadolu'da bulunmayan kalay, gümüş ve altın karşılığında Anadolu halkına satılmıştır¹⁸.

Höyüğün, 10.-6. yapı katları ile çağdaş olarak aşağı şehir/Karum'da da yerleşim başlamıştır. Burada yapılan kazılarda yaklaşık 300 yıl boyunca kullanılan 4 yapı katı ortaya çıkartılmıştır. En erken yerleşim ana toprak üzerinde kurulmuş IV. yapı katıdır. Bu katın üstünde III. yapı katı yer almaktadır. Her iki yapı katında da herhangi bir çivi yazılı belgeye rastlanmamıştır. III. yapı katının devamında, Asurlu tüccarların ticaret için gelip yerleştikleri ve binlerce çivi yazılı belge bıraktıkları II. yapı katı gelmektedir. Bu katta yaklaşık 23 000 çivi yazılı tablet açığa çıkarılmıştır. Aynı dilleri konuşan, ayrı kültürlerle sahip yabancılar ve yerli halk II. yapı katının yerleşimine ait mahallelerde birlikte yaşamışlardır. II. yapı katının üzerinde Ib ve Ia olmak üzere iki evreye ayrılan I. yapı katı bulunmaktadır. Ib olarak isimlendirilen yapı katında Asur ile olan ilişkiler zayıflamış bunun yerine Suriye ile yapılan ticaret ağırlık kazanmıştır. En son yapı katını temsil eden Ia yapı katında ise yazılı belgeler tamamen ortadan kalkmış ama Suriye ile ilişkiler devam etmiştir. Ia katından sonra bir daha yerleşilmemek üzere terk edilen aşağı şehir Hellenistik ve Roma dönemlerinde nekropolis alanı olarak kullanılmıştır.

Höyükte Koloni Çağı'nın ardından Hitit yerleşimine ait herhangi bir mimari kalıntıya rastlanılmamış olup bu noktada yerleşim 800 yıllık bir kesintiye uğramıştır. MÖ 2. Binyıl'ın ikinci yarısından itibaren bir yandan Mezopotamya ve Suriye arasında kurulmuş olan ticari ve siyasi ilişkilerin zayıflaması¹⁹, diğer taraftan da Kültepe'nin içinde bulunduğu coğrafyada gerçekleşen jeomorfolojik olaylar ve iklim değişiklikleri²⁰ Kültepe'nin Eski Hitit Krallık Çağı'nda ve Hitit İmparatorluk Dönemi'nde iskân görmemesine neden olmuştur. Ancak buna rağmen Karum'un II. katından itibaren, Hitit kültürünün kökenine dair izler taşıyan eserlere rastlanmaktadır²¹.

Koloni Çağı ile sonlanan yerleşim, MÖ 9. yüzyılda Demir Çağı ile yeniden başlamıştır. Höyük stratigrafisinde 5. ve 4. yapı katları ile bu dönem, Orta Demir Çağı'nı ve Geç Demir Çağı'nı kapsamaktadır. Demir Çağı yerleşiminin ismi ve karakteri ile ilgili çok fazla veriye sahip olmasak da arkeolojik buluntular bu dönem yerleşimlerinin karakteri hakkında bilgiler sunmaktadır.

Kültepe, Orta Demir Çağı'nda Geç Hitit Krallıklarından Tabal ülkesine bağlı bir yerleşim olarak karşımıza çıkmaktadır. 5. yapı katı ile temsil edilen yerleşim MÖ 9. yüzyılın ortası ile 7. yüzyılların ortalarına tarihlenmektedir²². Bu döneme yönelik yapılan kazılarda idari ya da dini nitelikte büyük yapılarla bağlantılı olabilecek kabartmalı orthostat parçaları ve steller ele geçmiştir²³. Dağınık olarak ele geçen orthostat parçaları burada resmi yapıların varlığını göstermesiyle önem taşımaktadır. Burada bulunan bezemeli seramikler ise Tabal Krallığı yerleşimlerinden tanıdığımız Alishar IV olarak tanımlanan örnekler içinde özel bir yer oluşturmaktadır²⁴. Söz konusu yerleşimin Asur akınları ile bağlantılı gelişen bir yangınla ya da tahribat ile sonlandığı düşünülmektedir²⁵.

---

¹⁸ Kulakoğlu 2018.

¹⁹ Özgüç 2005, 9.

²⁰ Kulakoğlu 2017.

²¹ Kulakoğlu 2017, IX-XII.

²² Özgüç 1971, 5.

²³ Özgüç 1971, 6-11.

²⁴ Özgüç 1971, 13-29.

²⁵ Kulakoğlu 2017, XIII.

Yerleşim Orta Demir Çağı'nın ardından Geç Demir Çağı ile devam etmektedir. 4. yapı katını temsil eden bu yerleşim MÖ 7. yüzyılın sonu ile MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Kazılarda bu yapı katı ile bağlantılı basit inşa tekniğine sahip yapılar ile çok sayıda boyalı ve boyasız seramik ele geçmiştir²⁶. Geç Demir Çağı'nın ilk 50 yılına denk gelen bu yerleşimin devamında MÖ 6. yüzyılın ilk yarısından sonraya ait olabilecek herhangi bir veriye şimdilik rastlanılmamıştır.

Yaklaşık 225 yıllık bir boşluğun ardından yerleşim, Hellenistik Dönem'de yeniden başlamıştır. Kültepe'nin Hellenistik Dönem yerleşim karakteri, Demir Çağı yerleşimine nazaran çok daha belirgin ve yoğundur. Bu dönem yerleşimine ait ilk aktarımlar Hrozný'den bilinmekte olup Hrozný, Hellenistik Dönem tabakasına ait yoğun bir yapılaşmanın olduğunu belirtmiştir²⁷.

Höyük stratigrafisinde 3. yapı katı ile temsil edilen Hellenistik Dönem yerleşimi MÖ 4. yüzyılın son çeyreğinde başlayarak MÖ 1. yüzyılın sonlarına kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Bu dönemde höyük Anisa²⁸ ismiyle etrafı 5 m yüksekliğinde ve 2,5 m genişliğinde sur ile çevrili yerleşim yeri, Karum ise nekropolis alanı olarak kullanılmıştır.

Kültepe'nin Hellenistik Dönem'i ile ilgili bilgi veren önemli verilerin başında Anisa Levhası²⁹ ile üzerinde Anisa isminin okunduğu sikkeler³⁰ gelmektedir. MÖ 160–150 yılları arasına tarihlenen Anisa Levhası üzerindeki kararname hem Kültepe'nin hem de Kapadokya Bölgesi'nin hukuksal uygulamaları ve sosyal yaşamı hakkında bilgi vermesiyle oldukça önemlidir. Yunanca olarak yazılan kararnamenin konusu Anisa kentinde yöneticilik yapmakta olan Abbas'ın oğlu Apollonios'un, ardında mirasçı bırakmadan ölen bir vatandaşın mirasını kente kazandırması sonucunda Anisa'da şehir meclisi ve halk meclisi tarafından *euergetes* (hayırsever) unvanı ile onurlandırılışını içermektedir.

Levhadan elde edilen bilgilere göre Anisalılar Yunan şehir devletinin karakteristik *demos*, *bolue*, *ekklesia*, *archon*, *demiurgos* ve *prytaneis* kurumuna sahipti³¹. Bu durumda Anisalıların kendilerine ait meclisleri, memurları, gelişmiş yasaları vardı. Kanunlarını kullanabiliyorlar ve kendi kendilerini yönetebiliyorlardı. Bu sayede, haklarını koruyabiliyorlar ve başkentteki merkezi güç ile de iletişim içinde olabiliyorlardı. Ancak buna rağmen Anisalılar kendilerini bir *polisten* ziyade topluluk *politeuma* olarak tanımlamışlardır³².

Metin üzerinde detaylı çalışma yapan bilim insanlarının belirttiklerine göre³³ metinde takip edilen *polise* ait öğelerin yanı sıra, Yunan vatandaşlarının şehirleri için gösterdikleri çabalar sayesinde elde ettikleri *euergetes* (hayırsever) unvanın Anisa'da bir vatandaşa verilmesi, Yunan tanrıları Zeus ve Herakles'e ait kültlerin varlığı, "*Dios ayı*" ifadesi ile Makedon takviminin kullanılması ve en önemlisi metnin Yunanca olarak yazılmış olması Anisalıların Hellenistik dünyanın etkisi ile Yunan geleneklerine değer veren ve Yunan geleneklerini özümsemeye çalışan bir topluluk olduğunu göstermektedir. Ancak bunların yanı sıra levhada geçen Abbas, Balasopos, Sasai, Menophilos, Maidates gibi Sami ve Pers kökenli vatandaş isimleri

²⁶ Özgüç 1971.

²⁷ Cumont 1932.

²⁸ Cumont 1932; Hild–Restle 1981, 193; Alp 1997, 45; Mitford 2000, 986; Barjamović 2015; Kulakoğlu 2017.

²⁹ Levha ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Cumont 1932, 135–136; Güterbock 1956; Robert 1963, 457–523; Michels 2013; Barjamović 2015, 236–237; Koyuncu 2023.

³⁰ Anisa sikkeleri için bkz.: Regling 1932, Pl. 1 No. 11; Barjamović 2015, 237–238; Bilge 2022, 184, 229.

³¹ Michels 2013; Barjamović 2015, 236–237; Koyuncu 2023.

³² Politeuma, Mısır'da Yunanlıların, Perslerin, İbraniler'in birlikte yaşadığı, polisten ayrı politik bir organizasyondur.

³³ Michels 2013; Barjamović 2015, 236–237; Koyuncu 2023.

ve şehirde tapınım gören, muhtemel baş tanrıça olabilecek Astarte ve kültü, Anisa halkı üzerinde doğu kökenli kültür izlerinin etkisini yansıtmaktadır.

Levhada açık bir şekilde okunduğu üzere bir yandan doğu kültürüne bir yandan da batı kültürüne ait özellikler ve siyasal kurumlar, Anisa'nın ve Kapadokya Bölgesi'nin Hellenizasyon hareketliliğine dair açık kanıttır.

Kültepe'nin Hellenistik Dönem'i hakkında bilgi veren bir diğer önemli buluntu grubu, üzerinde Anisa isminin okunduğu sikkelerdir³⁴. MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilen bu sikkelerin ön yüzünde Kral III. Ariarathes, arka yüzünde ise tanrıça Astarte betimlenmiştir. Sikkelerin arka yüzünde, Anisa şehrinin isminin bulunmasının nedeni henüz kesinlik kazanmamıştır³⁵.

Höyükte Hellenistik Dönem ile ilgili asıl keşifler ise 2006 yılında başlayan yeni dönem kazılarıyla birlikte yapılmaya başlamıştır. Yeni dönem kazılarının amaçlarından biri olan "Klasik Dönem Kültepesi'nin daha net anlaşılması" için bir yandan Tahsin Özgüç kazılarında ele geçen Hellenistik-Roma Dönemi buluntuları detaylı şekilde incelenirken, diğer yandan da höyükte kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu kapsamda ilk kazılar 2009 yılında höyüğün hemen hemen merkezinde 84-85-86/XCVIII-XCIX plankarelerinde yapılmış ve Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir yapı tespit edilmiştir. Yapı hakkında daha detaylı bilgi edinmek ve yapının yayılım alanını belirleyebilmek için 2020 ve 2022³⁶ yıllarında yapının kuzey aksında yeni açmalar açılmış ve kazılara devam edilmiştir³⁷.

Özellikle yeni dönem kazılarından elde edilen detaylı sonuçlar başta olmak üzere Tahsin Özgüç Dönemi kazılarının buluntuları da değerlendirildiğinde yerleşimin Hellenistik Dönem, sosyo-ekonomik yapısının, mimari özelliklerinin, dini geleneklerinin, seramik kültürünün ve ticari ilişkilerinin anlaşılmasına katkı sağlayacak önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Yeni dönem kazılarıyla birlikte net bir şekilde anlaşılmaya başlanan konuların başında yerleşimin mimari karakteri gelmektedir³⁸. Bu bağlamda Kültepe'de Hellenistik Dönem mimarisinin yenilenerek tekrar kullanıldığı, bir diğer deyişle yapıların birden fazla kullanım evresine sahip olduğu anlaşılmıştır (Fig. 3). Yapılar genel hatları ile birbiriyle bağlantılı dörtgen planlı mekanlardan oluşan çok odalı bir mimari düzen sergilemektedir. Mekanlar farklı boyutlarda şekilli ya da şekilsiz kesilmiş taşlarla örülen bazen düzenli bazen de düzensiz örgü sistemine sahip duvarlarla sınırlandırılmıştır. Tabanlar sıkıştırılmış toprak veya taş döşeme ile kaplanmıştır. Evrelerin mimari özellikleri birbirinden çok da farklı olmayan bir yapılaşmaya sahiptir. Evreler arasındaki hafif mimari değişiklikler, zemin seviyelerinin yükseltilmesi ve mekân içi mimari elemanların yeniden düzenlenmesi şeklinde kendini göstermektedir. Bu özelliği ile erken evrede inşa edilen yapının, daha sonraki evrelerde, çoğu yerde aynı duvar sınırlarını koruyarak, çeşitli onarımlarla tekrar kullanıldığı, ihtiyaç dışındaki bazı mekanların iptal edildiği ya da ihtiyaç dahilinde bazı mekanların eklendiği anlaşılmaktadır. Bu mimari düzen Orta

³⁴ Anisa sikkeleri için bkz.: Regling 1932, Pl. 1 No. 11; Barjamovic 2015, 237-238; Bilge 2022, 184, 229. Kültepe'de ele geçen Hellenistik Dönem ile ilgili diğer sikkeler için bkz. Taner 1971; Taner 1974.

³⁵ Konu ile ilgili yapılan öneriler için bkz. Mørkholm 2000, 145; Simonetta 2007, 9-152.

³⁶ Kültepe'de 2022 yılında Hellenistik Dönem'e yönelik yapılan çalışmalar Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje no: GP21S2'dir. Katkılarından dolayı Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Rektörlüğüne ve BAP birimine teşekkürlerimizi sunarız.

³⁷ Kulakoğlu v.d. 2022, 215-216.

³⁸ Hellenistik Dönem mimarisi için bkz. Kulakoğlu vd., 2022; Tüysüz 2022, 48-103.

Anadolu'dan tanıdığımız Hellenistik Dönem yapılarının mimari karakteri ile benzerlik göstermektedir³⁹.

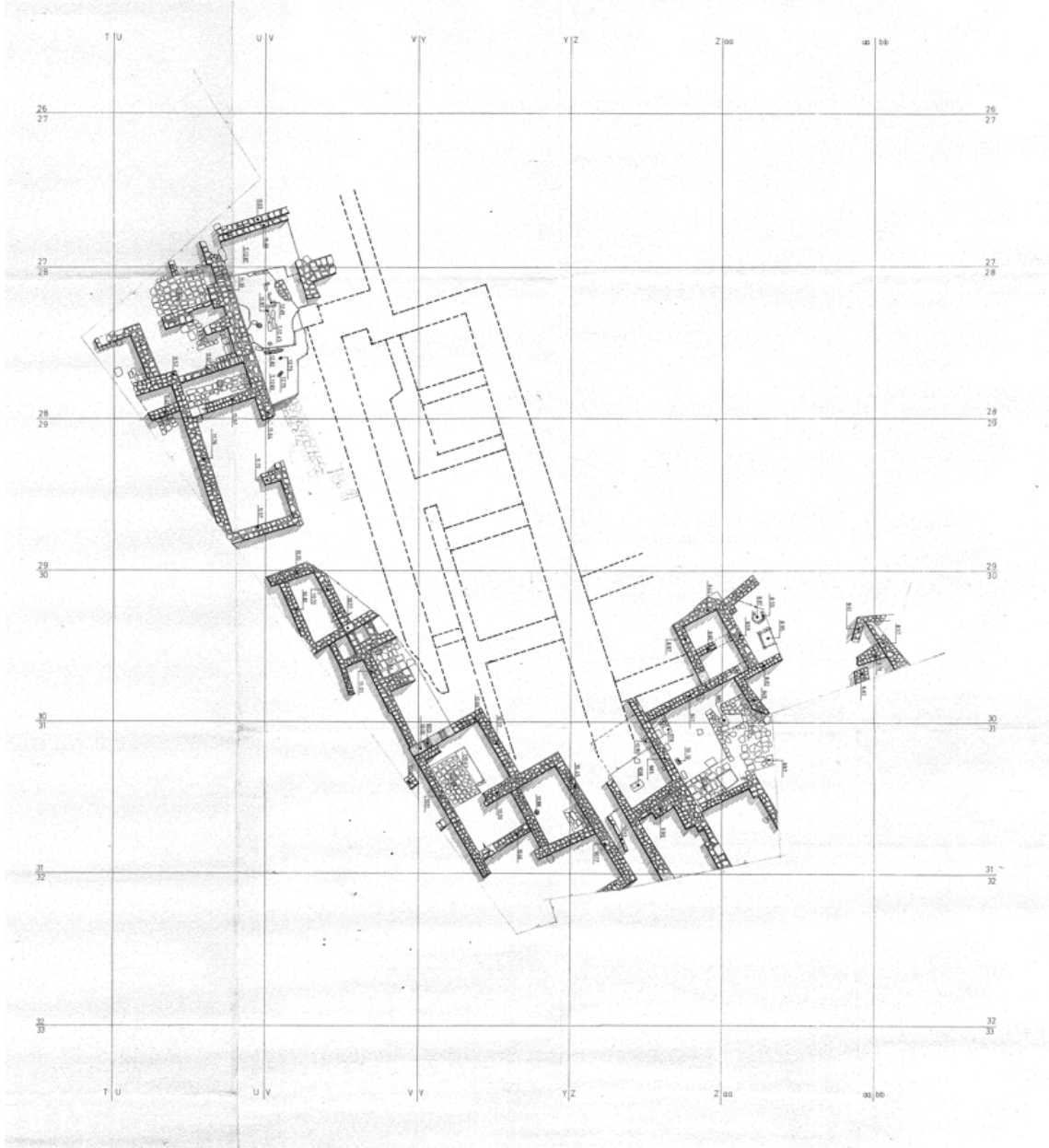

Fig. 3. 91-92/XCV-XCVI, 90/XCVI, 89/XCV, 88/XCIV-XCIII-XCII Plankarelerinde Açığa Çıkarılan Hellenistik Dönem Mimari Kalıntıları (Kültepe Kazı Arşivi)

Son dönemlerde yapılan çalışmalarda daha net anlaşılmaya başlanan konulardan bir diğeri yerleşimin seramik kültürüdür. Çalışmalara göre Hellenistik Dönem seramikleri ithal üretim ve bölgesel üretim niteliğindeki seramiklerle temsil edilmektedir⁴⁰. İthal üretim seramikler %4'lük bir pay ile azınlığı oluştururken,

³⁹ Kayseri Kululu: Özgüç 1971, 37; Nevşehir Camihöyük: Uysal-Tezer 2011, 11-23; Topaklı: Pecorella 1975; Kırşehir Merkez Kale Höyük: Adak-Adıbelli 2014, 296-302; 2016a: 88-89; 2016b: 45-49; 2017: 17-23; Niğde Kınık Höyük: Derada 2019, 36-66; Trameri-d'Alfonso 2020, 65-93; d'Alfonso vd. 2020, 25-28.

⁴⁰ Tüysüz 2022, 122-369.

bölgesel üretim seramikler %96'lık bir pay ile en yoğun grubu oluşturmaktadır⁴¹. İthal üretim seramikler Atina ve Batı Anadolu üretimi siyah astarlı seramikler⁴², Batı Yamacı Stili'nde bezenmiş seramikler, Pergamon seramikleri, gri hamurlu İonia Üretimi/Ephesos seramikleri, kurşun sırlı Tarsus seramikleri, kırmızı (Kapadokya Komana'sı üretimi/?) ve kahverengi astarlı (Paphlogonia Bölgesi üretimi/?) seramikler ile Rhodos ve Thasos üretimi mühürlü amphora parçalarından oluşmaktadır⁴³ (Fig. 4). Anadolu üretimi ithal seramikler Anadolu'nun farklı coğrafyalarıyla; Attika üretimi seramikler ile mühürlü amphora kulp parçaları ise Ege ve Akdeniz dünyasıyla direkt veya dolaylı yollardan kurulan kültürel ve ticari ilişkilerin kanıtları olarak değerlendirilebilir. Farklı coğrafyalardan ithal edilmiş bu seramikler Kültepe'nin Hellenistik Dönem'deki bağlantılarının, konumlandığı coğrafya sınırlarının çok ötesine uzandığını göstermektedir. Seramiklerin dışında Anisa Levhası'nda açık bir şekilde okunan Yunan ve batı kültürüne ait öğeler Robert'in de⁴⁴ belirttiği gibi Anisa'nın batıdaki kentler ile etkileşim içinde olduğunun göstergesidir.

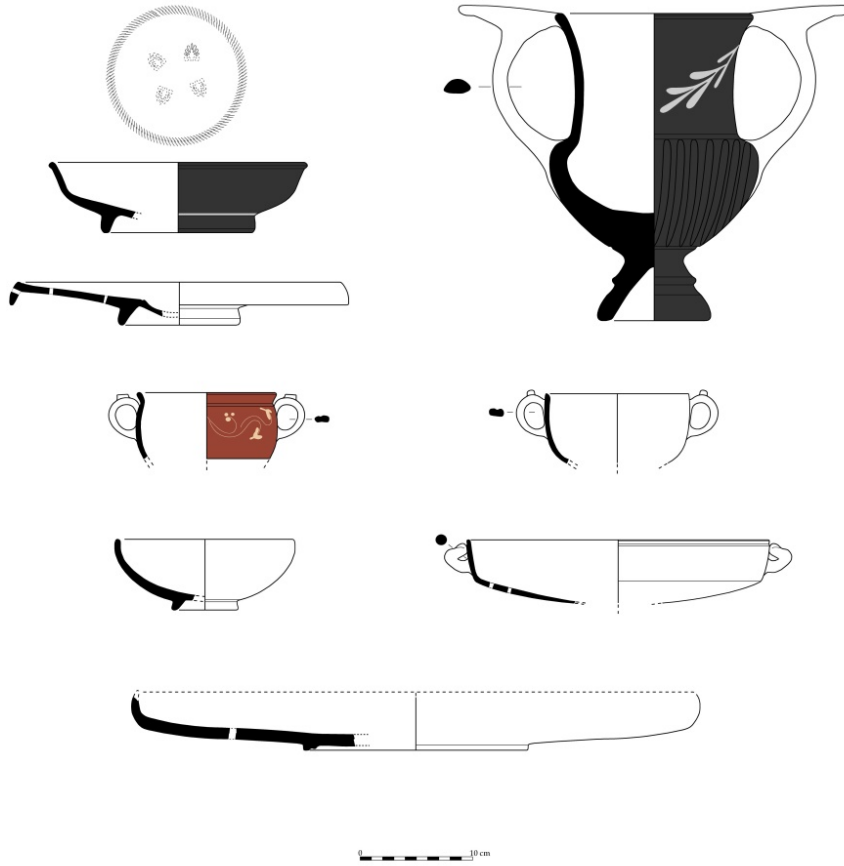

Fig. 4. Kültepe Hellenistik Dönem İthal Seramik Örnekleri (Kültepe Kazı Arşivi)

Bölgesel üretimi temsil eden örnekler Kültepe'nin Hellenistik Dönem seramik repertuarı üzerine yapılan detaylı çalışmada Kızılırmak Havzası Seramikleri olarak adlandırılmıştır⁴⁵. Bu örnekler Kültepe ve civarında üretilmiş olabilecek boyalı ve

⁴¹ Tüysüz 2022, 111.

⁴² Tüysüz 2021.

⁴³ Tüysüz vd. 2023, 62-74.

⁴⁴ Robert 1963, 479.

⁴⁵ Kızılırmak Havzası seramiklerinin isimlendirmesi için bkz. Tüysüz 2022, 218. Grup ile ilgili yapılan diğer çalışmalar için bkz. Zoroğlu 1976; 1978; 1981; 1987. Bahsi geçen grup ile ilgili farklı

boyasız seramiklerden oluşmaktadır⁴⁶. Bu grubun hamur yapısı, astar rengi ve bezeme özellikleri homojen bir yapıya sahiptir. Hamur renkleri kırmızımsı kahverengi, çok açık kahverengi, kırmızı ve gri tonlarındadır. Hamur içeriklerinde yoğun oranda kireç ve taşçık, az oranda da mika katkısı görülmektedir. Astarları da hamurlarının açık koyulu tonlarındadır. Dış yüzeyleri çoğunlukla mat ve hafif pürüzlüdür. Bezemeli örneklerin bezeme uygulama yöntemleri kendi içinde farklılık göstermektedir. En çok uygulanan yöntem boyama yöntemidir. Kazıma, kabartma, baskı, akıtma ve applike tekniği daha az örnekte tercih edilmiştir. Bu seramikler literatürde Kültepe amphorası olarak tanınan eserden de anlaşıldığı üzere zengin bir bezeme kompozisyonuna sahiptir⁴⁷. Bezeme kompozisyonları arasında yatay bant motifleri çoğunluktadır. Bant motiflerinin yanı sıra çizgi kümeleri, üçgen motifi, şevron motifi, çapraz motifi, yatık S motifi, dalga motifi, balık pulu motifi, sarmaşık motifi, filiz, yaprak ve tomurcukların eşlik ettiği dal motifi, defne yaprağı motifi, rozet, dalgalı hat, hayvan (kuş, boğa, panter, köpek, at) ve insan figürleri bulunmaktadır. Grubun formları ise farklı tiplerde kantharos, kâse, tabak, meyvelik, tepsi, balık tabağı, lekane, testi, amphora, küp, pithos ve unguentariumlardır (Fig .5).

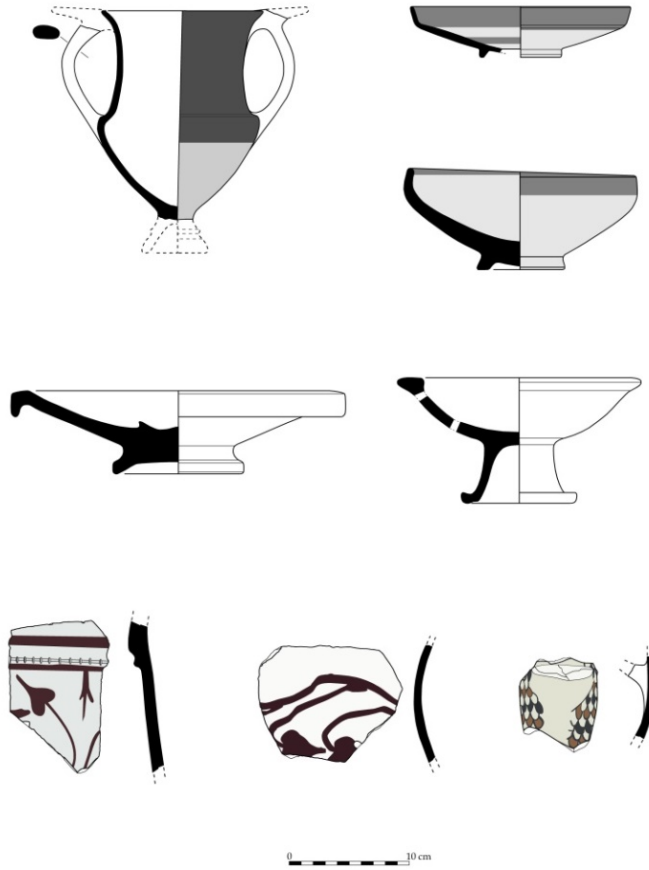

Fig. 5. Kültepe Hellenistik Dönem Kızılırmak Havzası Seramik (Bölgesel Üretim) Örnekleri (Kültepe Kazı Arşivi)

adlandırmalar bulunmakta olup bu adlandırmalar için bkz. Zahn 1907: 225; Maier 1963, 218–219; Bittel 1974; Genouillac 1926; Akarca 1960; Dönmez 2001.

⁴⁶ Kültepe’de günümüze kadar yapılan çalışmalarda seramik üretimi ile ilgili herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Bu nedenle Kültepe’nin Hellenistik seramiği içinde %96’lık bir kısmı oluşan seramik grubunun şimdilik Kültepe ya da yakın bölgesindeki atölye/atölyelerde üretilmiş olduğu düşünülmekte ve bölgesel seramik olarak tanımlanmaktadır.

⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz. Zoroğlu 1987.

Yeni dönem kazılarında yapılan çalışmalarda Kültepe insanların Hellenistik Dönem din hayatında rol oynayan tanrı ve tanrıça kültleriyle ilgili ipuçları da elde edilmiştir. Bu anlamda 2009 yılında kazılan alanda kapısı daha sonradan örülmüş bir odada ele geçen heykel ve beraberindeki buluntular dikkat çekici niteliktedir⁴⁸ (Fig. 6). Heykel, andezit taşından yapılmış, 46,5 cm yüksekliğinde, 14 cm genişliğindedir. Başı ve sağ omzu kırık olup eksiktir. Dikdörtgen formlu bir kaide üzerinde ayakta betimlenmiştir. Her iki kolu dirsekten kıvrılarak öne çekilmiştir. Sol elinde parmaklarının arasında bir nar tutmaktadır. Sağ elini, parmaklarını kapatarak yumruk yapmıştır. Bu yumruğun içi oyuktur. Boynunda, ön kısımda uçları kalınlaştırılmış olan bir gerdanlık taşımaktadır. Figür, altta kısa kollu, uzun bir elbise olan khiton ile üzerinde ince şal şeklinde olan bir himation giymiştir. Heykelin sol elindeki nar, ilahi bir meyve olarak yorumlanmakta ve aynı zamanda kadın tanrıçaların simgesi olarak, bereketi, sağlığı, doğurganlığı temsil etmektedir⁴⁹. Olasılıkla nar ile ilişki bir tanrıçanın kültüne ait olan heykel üzerinde önümüzdeki dönemlerde tamamlanacak olan çalışmalar heykel ve temsil ettiği kültün kesinlik kazanmasına olanak sağlayacaktır.

Fig. 6. 2009 Yılında Ele Geçen Heykel ve Boğa Protomu (Kültepe Kazı Arşivi)

Söz konusu heykel, bir boğa protomu, sunak, thymiaterionlar ile içinde yanık izleri olan ve olasılıkla thymiaterion gibi tütsü için kullanılmış olan ayaklı kaseler ile birlikte ele geçmiştir. Bu materyaller dini bir ritüele işaret etmektedir. Mekân konteksti ile birlikte düşünüldüğünde kutsal bir yapının ya da alanın, kült heykeli (?) ile ritüel sırasında kullanılan malzemelerinin muhafaza edildiği özel bir oda olmalıdır. Bu heykelin dışında kazılar sırasında ele geçen kartal figürün ve

⁴⁸ Kulakoğlu 2017, XIV.

⁴⁹ Nar ve narın ilişkili olduğu tanrıçalar için bkz. Nigro-Spagnoli 2018.

heykelleri Anisa Levhası'nda geçen Zeus kültünün varlığını desteklerken, Aphrodite heykeliçiklerine ait parçalar kentte tapınım gören ve daha önce bilinmeyen yeni bir Yunan kökenli tanrı kültünün varlığına işaret etmektedir.

Hellenistik Dönem'in ölü gömme geleneklerini yansıtan mezarlar ve buluntuları üzerine yapılan çalışmalar da yeni dönem kazıları ile birlikte hız kazanmıştır⁵⁰. Höyükte yerleşim içinde tespit edilen az sayıdaki mezarda kremasyon ve inhumasyon gömülerle karşılaşmıştır. Hellenistik Dönem'in asıl mezarlık alanı Karum alanıdır (Fig. 7). Söz konusu dönemde yerleşimin nekropolisinde çevrilen alanda yapılan sınırlı kazılarda inhumasyon gömülerin yapıldığı taş sanduka mezarlar ve pişmiş toprak lahitler açığa çıkartılmıştır⁵¹. Mezarların çoğuna tekli gömü yapılırken, çok az sayıda mezara da çoklu gömü yapılmıştır. Gömüler dorsal pozisyonda yerleştirilmiş ve doğu batı yönünde uzatılmıştır. Mezarlarda tespit edilen mezar hediyeleri ise, sikkeler, cam ve pişmiş toprak unguentariumlar, testiler, cam, tunç gibi farklı maddelerden yapılmış takılar ile kemikten yapılmış küçük objelerden oluşmaktadır. Mezarlarda ele geçen sikkelerden anlaşıldığı üzere şimdilik en erken tarihli mezar MÖ 3. yüzyıla, en geç mezar ise MS 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenmektedir⁵².

Fig. 7. Kültepe Aşağı Şehir Hellenistik-Roma Dönemi Nekropolis Alanı (Kültepe Kazı Arşivi, Barjamovic 2015, Fig. 2)

Yukarıda kısaca özetlenen çalışmalar, son dönemlerde yapılan kazı ve araştırmaların Kültepe'nin Hellenistik yerleşiminin mimari özelliklerinin, seramik kültürünün, ölü gömme ve dini geleneklerinin aydınlatılmasına katkı sağlayacak önemli sonuçlara ulaşılmaya başlandığını göstermektedir. Önümüzdeki dönemlerde yapılacak olan çalışmalardan elde edilecek sonuçlar şüphesiz ki özelde Kültepe genelde de Kızılırmak Havzası'nın güneyinde tam olarak aydınlatılamamış bir

⁵⁰ Çizmeli-Öğün 2008; Üstündağ 2009; Tüysüz 2022, 94-95.

⁵¹ Üstündağ 2009.

⁵² Çizmeli-Öğün 2008.

dönemin aydınlatılmasına katkı sağlayacak, bölgede Hellenistik Dönem ile ilgili sürdürülen çalışmalar için bir referans kaynağı olacaktır.

Kültepe’de gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar bir yandan Orta Anadolu arkeolojisinin bilinmeyen yönlerinin aydınlatılmasına katkı sağlarken diğer yandan da bölgede kültürel miras ve kültürel miras turizminin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Kültepe, Erken Tunç Çağı’nın ilk safhasından Roma Dönemi’ne kadar oldukça geniş bir tarihi geçmişe sahiptir. Kültepe’de bugün halen bu köklü tarihin bıraktığı Anadolu’ya ait kültürel mirasın izleri büyük oranda toprak altındadır. Bu bağlamda burada yürütülen çalışmalarla gün yüzüne çıkartılmış ve çıkartılacak olan değerler bölgenin taşınır ve taşınmaz kültür miraslarının tanınmasına, korunmasına ve yaşatılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Adak-Adıbelli 2014

I. Adak-Adıbelli, "2012 Kırşehir Kale Höyük Kazısı", 35. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, Ankara, 2014, 296-310.

Adak-Adıbelli 2016a

I. Adak-Adıbelli, "Kırşehir Kale Höyük Kazıları", Kırşehir Arkeoloji ve Paleantropoloji Çalışmaları, Ankara, 2016, 86-104.

Adak-Adıbelli 2016b

I. Adak-Adıbelli, "2014 Kırşehir Kale Höyük Kazısı", 37. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 3, Ankara, 2016, 45-56.

Akarca 1960

A. Akarca, "Hellenistik Çağ'da Yerli Pontus Keramiği", V. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1960, 142-146.

Alp 1997

S. Alp, "Die Mehrheit der einheimischen Bevölkerung in der Kärüm-Zeit in Kaneş/Neša", *Studi Micenei et Egeo-Anatolici* 39, 35-48.

Barjamovic 2015

G. Barjamovic, "Kültepe after Kaneş", *Proceedings of the 1st Kültepe International Meeting, Subartu* 35, Ed. Fikri Kulakoğlu-Cecil Michel, Brepols, 2015, 233-242.

Bilge 2022

E. Bilge, *Hellenistik Dönem Kappadokia Krallığı Tarihi, Coğrafyası ve Sikkeleri*, Ankara, 2022.

Bittel 1974

K. Bittel, "Bemerkungen Zur Sogenannten Galatischen Keramik", *Mansel'e Armağan I*, Ankara, 1974, 227-237.

Cumont 1932

F. Cumont, "À Propos d'un Décret d'Anisa en Cappadoce", *Revue étude ancienne* 34, 135-38.

Curtius 1880

E. Curtius, *Monatsberichte Ak.*, Berlin, 1880.

Çizmeli-Öğün 2008

Z. Çizmeli-Öğün, "2006-2007 Yılları Arasında Kültepe Kazılarında Ele Geçen Sikke Buluntuları", *Anatolia* 31, 36-41.

D'Alfonso v.d. 2020

L. D'Alfonso - B. Yolaçan - L. Castellano - N. Highcock - R. Casagrande - M.E. Gorrini - A. Trameri, "Niğde Kınık Höyük: New Evidence On Central Anatolia During The First Millennium BCE", *Near Eastern Archaeology* 83/1, 1-29.

Derada 2019

M. Derada, *Un Deposito Di Epoca Ellenistica Dall'Area Sacra Di Niğde-Kınık Höyük Studio Dell'Assemblaggio Ceramico Del Vano Ar5*, Pavia Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pavia, 2019.

Dönmez 2001

Ş. Dönmez "Amasya Müzesi'nden Boya Bezekli İki Çanak Işığında Kızılırmak Kavsi Geç Demir ve Hellenistik Çağları Çanak-Çömleğine Yeni Bir Bakış", *TÜBA-AR IV*, 89-99.

Emre 2009

K. Emre, “Kültepe’nin Keşfinin Hikayesi”, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Cilt 1 Kayseri*, 2009, 17–21.

Emre 2010

K. Emre, “Kaniş’in Keşfinin Hikayesi”, *Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karum, Asurlular İstanbul’da*, Ed. Fikri Kulakoğlu – Selmin Kangal, İstanbul, 2010, 20–24.

Genouillac 1926

H. Genouillac, *Céramique Cappadocienne, Inventoriée Et Décrite Avec Une Introduction* (Musée Du Louvre, Département Des Antiquités Orientales, Série Archéologique Tome II, Paris, 1926.

Güterbock 1956

H. G. Güterbock, “The Deeds of Suppiluliumas as Told by his Son Mursili II”, *Journal of Cuneiform Studies* 10, 41–68, 75–98, 109–130.

Hild – Restle 1981

F. Hild – M. Restle *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos), Tabula Imperii Byzantini 2*, Wien, 191.

Hrozny 1927

B. Hrozny, “Rapport preliminaire sur les filles thecoslovaques de Kültepe (1925)”, *Syria* 8, 1–12.

Koyuncu 2023

C. Koyuncu, “Kapadokia’da Hellenistik Dönem’e Ait Bir Meclis Kararı: Anisa Dekreti”, *Orta Anadolu Arkeoloji, Antropoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları*, Ed. C. Atilla – Y. Alkan – A. Topaloğlu Uzunel – G. Koyun, 2023, 177–199.

Kulakoğlu 2009

F. Kulakoğlu, “Eski Anadolu’nun İlk Uluslararası Ticaret Merkezi: Kültepe”, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri 2009 Cilt 1, Kayseri*, 2009, 21–26.

Kulakoğlu 2010

F. Kulakoğlu, “Kültepe Kaniş-Karum: Anadolu’nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi”, *Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karum, Asurlular İstanbul’da*, Ed. Fikri Kulakoğlu – Selmin Kangal, İstanbul, 2010, 40–52.

Kulakoğlu 2012

F. Kulakoğlu, “Kültepe-Kaniş (1948–2005, 2006 –)”, *Anadolu/Anatolia Ek Dizi III. 2, DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları, 1963–2011*, 207–218.

Kulakoğlu 2017

F. Kulakoğlu, “Kaniş, Neşa, Anisa, Karye-i Kınış”, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları* 155, VII–XVI.

Kulakoğlu 2018

F. Kulakoğlu, “Kaniş Karumu: Eski Asur Ticaretinin Anadolu’daki Başkenti”, *Asurlular Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı*, Ed. Kemalettin Köroğlu – S. Ferruh Adalı, İstanbul, 2018, 56–83.

Kulakoğlu v.d. 2022

F. Kulakoğlu – E. Genç – R. Kontanı – L. Peyronel, N. Coşkun – Ö. İpek – G. Öztürk – A. Hacar – T. Öğreten – B. Tüysüz – B. Akalın – E. Beşdok – A. Karkınlı – M. Günen – E. Candansayar – U. Doğan – Ç. Şenkul – E. Yazgan – N. Çevik – H. Üstündağ – A. Ayten, L. Kaderli – M. Uğuryo – D. Uğuryol – C. Ay – Y. Rıdvanogulları, “2019–2020 Yılı Kültepe Kaniş Kazıları”, *2019–2020 Yılı Kazı Çalışmaları 2*, Ankara, 2022, 209–220.

Maier 1963

F. Maier, "Bemerkungen zur Sogenannten Galatischen Keramik von Boğazköy", *Jahrbuch Des Deutschen Archaologischen Instituts* 78, 218–255.

Michels 2013

C. Michels, "The Spread of Polis Institutions in Hellenistic Cappadocia end the Peer Polity Interaction Model", *Shifting Social Imaginaries in the Hellenistic Period*, Ed. E. Stavrianopoulou, Boston, 2013, 283–307.

Mitford 2000

T. B. Mitford, Caesarea–Melitene (1:500.000)–1996, *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Ed. R. J. A. Talbert, 2000, Princeton, 64.

Mørkholm 2000

O. Mørkholm, *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri*, Çev. O. Tekin, İstanbul, 2000.

Nigro – Spagnoli 2018

L. Nigro – F. Spagnoli, "Pomegranate (Punica Granatum L.) From Motya And Its Deepest Oriental Roots", *Vicino Oriente XXII*, 49–90.

Özgüç 1971

T. Özgüç, *Demir Devrinde Kültepe ve Civarı*, Ankara, 1971.

Özgüç 1999

T. Özgüç, *Kültepe Kaniş/Neşa Sarayları ve Mabetleri*, Ankara, 1999.

Özgüç 2005

T. Özgüç, *Kültepe Kaniş/Neşa*, İstanbul, 2005.

Pecorella 1975

P. E. Pecorella, "Topaklı. La trincea di sud-ovest", *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 16, 9–76.

Pinches 1881a

T. G. Pinches, "Tablet from Cappadocia, now in the British Museum", *Proceedings of The Society of Biblical Archaeology*, 11–18.

Pinches 1881b

T. G. Pinches "Tablet from Cappadocia in Bibliotheque Nationale", *Proceedings of The Society of Biblical Archaeology*, 28–33.

Regling 1932

K. Regling, "Dynastienmünzen von Tyana, Morima und Anisa in Kappadokien", *Zeitschrift für Numismatik* 42, 1–23.

Robert 1963

L. Robert, *Noms Indigènes dans l'Asie Mineure Gréco-Romaine*, Bibliothèque archeologique et historique de l'Institut Français d'archéologie d'Istanbul 13, Paris, 1963.

Simonetta 2007

A.M. Simonetta, "The Coinage of the Cappadocian King: A Revision and a Catalogua of the Simonetta Collction", *Parthica* 9, 152.

Taner 1971

S. Taner, "Kültepe Kazısında Bulunan Sikkeler", *Anadolu / Anatolia* 15, 139–159.

Taner 1974

S. Taner, "Kültepe Sikkeleri", *Bellesten* 38/152, 583–596.

Trameri – d'Alfonso 2017

A. Trameri – L. d'Alfonso, “The Sacred City of Kınık Höyük: Continuity and Change in Cappadocia (Turkey) between the Late Achaemenid and Late Hellenistic Periods”, *The Transition from the Achaemenid to the Hellenistic Period in the Levant, Cyprus and Cilicia: Cultural Interruption or Continuity? Symposium at Philipps-Universität Marburg, October 12–15, 2017*, Ed. W. Held, 2017, 65–82.

Tüysüz 2021

B. Tüysüz, “Preliminary Assessment of Black-Glazed Attic Pottery Found at Kültepe”, *Cultural Exchanges and Current Research at Kültepe and its Surroundings, Subartu 46*, Ed. F. Kulakoğlu – C. Michel, Brepols, 2021, 161–177.

Tüysüz 2022

B. Tüysüz, *Kültepe'nin Hellenistik Dönem Seramikleri*, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli, 2022.

Tüysüz vd. 2023

B. Tüysüz – E. Alkaç – F. Kulakoğlu, “Kültepe’de Bulunan Thasos ve Rhodos Amphora Mühürleri”, *Cedrus XI*, 2023, 61–78.

Uysal-Tezer 2011

C. Uysal-Tezer, *Neveşehir Camihöyük Hellenistik ve Roma Seramikleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

Üstündağ 2009

H. Üstündağ, “Short Fieldwork Report: Kültepe/Kaneş (Turkey), season 2007”, *Bioarchaeology of the Near East 3*, 31–35.

Zahn 1907

R. Zahn, “Die bei den Ausgrabungen in Boghaz-Köi gefundenen Tonscherben”, *Wochenschrift für Klassische Philologie 24*, 638–644.

Zoroğlu 1976

K. L. Zoroğlu, “Eskiyapar’da Bulunan Kızılırmak Havzası (Galat Denilen) Boyalı Seramikler”, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1976, 345–354.

Zoroğlu 1978

K. L. Zoroğlu, *Hellenistik Çağ’da Kızılırmak Havzası Boyalı Kapları*, Ankara Dil Tarih ve Fakültesi Klasik ve Çağdaş Anadolu Arkeolojisi Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1978.

Zoroğlu 1981

K. L. Zoroğlu, “Kültepe’de Bulunan Hellenistik Çağ’a ait Bir Amphora”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi 1*, 239–252.

Zoroğlu 1987

K. L. Zoroğlu, “Kızılırmak Havzası Kapları”, *Anadolu Demir Çağları (Anatolian Iron Age)*, Ed. A. Çilingiroğlu, İzmir, 1987, 65–70.